

Redengevende omschrijving – Bergambacht: Zuidbroek 161
Monumentnummer: 23/08

FEITELIJKE GEGEVENS

Adres	Zuidbroek 161, 2861 LL Bergambacht
Kadastraal nummer	Bergambacht D 1013
Naam object	De Suydbroec
Complexonderdelen	Boerderij met landschappelijke elementen en hek.
Oorspronkelijke functie	Agrarisch zuivelbedrijf
Opdrachtgever	Niet bekend
Architect/aannemer	Niet bekend
Datering / Bouwjaar	17e eeuw (1673)

(CULTUUR)HISTORISCHE

ACHTERGROND

Het boerenbedrijf in de Krimpenerwaard

De moerassige veengebieden van de Krimpenerwaard worden vanaf de 11e eeuw geleidelijk aan ontgonnen. De Middeleeuwse boeren bouwen hun boerderijen op de koppen van de percelen, die haaks op de ontginningsbasis staan. De uitgifte van de landerijen geschiedt op basis van inschrijving. Soms hebben boeren hierdoor veel land binnen één polder, maar meestal lag het land van een boer verspreid over meerdere polders op soms wel een kwartier, half uur of uur 'gaans of varens' (lopen of varen) van de boerderij. Direct rondom de boerderij is het erf dat plaats biedt aan de belangrijkste bebouwing en gronden voor het uitvoeren van de werkzaamheden en de huishoudelijke taken van de boerin. Hierbij valt te denken aan een hooiberg of –schuur, wagenschuur, extra stallen en kippenhokken, boenstoep of –hok, moestuin, fruitboomgaard, bleekveldje. De positie van alle verschillende gebouwen en functies op het erf is zo bedacht dat het werk zo efficiënt mogelijk kan worden uitgevoerd. Rondom de het erf is vaak een ringsloot aanwezig en is er een wetering of brede kavelsloot die tot aan het erf en het hoofdgebouw loopt. Deze wordt oorspronkelijk gebruikt als vaarsloot om bij landerijen in andere delen van de polder te komen. De ontwikkeling van boerderijen langs de ontginningslinten en rivierdijken is een voortgaande ontwikkeling vanaf de 11e eeuw tot en met de 20e eeuw. In de laatste eeuw werden er voornamelijk oude boerderijen vervangen door nieuwe. Slechts een enkele boerderij werd geheel nieuw gesticht. In de 21e eeuw worden er nauwelijks tot geen nieuwe boerderijen meer gesticht of worden boerderijen omgebouwd tot burgerwoning of gesloopt en vervangen door villa's.

Landbouw en veeteelt

De hoofdactiviteit van het boerenbedrijf in de Krimpenerwaard ligt oorspronkelijk in de landbouw (vlas, rogge, hop en hennep), waarbij de aanwezige koeien en varkens op de boerderij alleen worden gehouden voor het voorzien in de eigen levensbehoefte en de mest voor het land en kleinschalige zuivelproductie. Door inklinking van de veenbodem wordt de polder steeds natter. Dit heeft tot gevolg dat de wortels van veel van de akkerbouwgewassen de natte grond niet verdragen. Het verbouwen van hennep (o.a. als grondstof voor touw in de scheepsindustrie) heeft het nog lange tijd in de polder volgehouden, omdat deze voornamelijk op opgehoogde gronden naast de boerderij worden geteeld. Maar in de

periode 1840 - 1900 neemt ook de productie hiervan af. De boeren in de Krimpenerwaard leggen zich uiteindelijk helemaal toe op de veeteelt (koeien) en de zuivel- en kaasproductie. Deze omslag in de hoofdactiviteit van de boeren is terug te vinden in de opbouw van boerderijen. Er komen grote stallen achter het woonhuisgedeelte. In het voorhuis van de boerderij worden melkkelders gemaakt en ruimten worden ingericht als kaaskamers. In de bijgebouwen is deze omslag ook terug te vinden in de aanwezigheid van grote hooibergen achter de boerderij.

Pachtboerderij

De onderhavige boerderij heeft zijn oorsprong waarschijnlijk in de late 17e eeuw. De boerderij was in ieder geval in de afgelopen eeuw in pacht. De eigenaar, [REDACTED] had haar geld verdiend in de steenbakkerijen en investeerde dat in boerderijen in de waard. Hierdoor zijn de relatie tussen de verschillende industrieën, ambachten en agrarische ontwikkelingen binnen de Krimpenerwaard nauw met elkaar verbonden. De boerderij is daardoor ook een tastbare verwijzing naar de pachtssystematiek van agrarische bedrijven.

Vloedvloer

De boerderij heeft, naast een verhoogde ligging op huisterp of woonheuvel ook een verhoogde vloer in het woongedeelte, die bedoeld was als vloedvloer. Bij hoge waterstand als gevolg van overstromingen van de Lek bleef het voorhuis in ieder geval droog en bewoonbaar. Daarnaast is er sprake van een waterzolder. Deze zolder was extra verzwaard, zodat het vee bij watersnood op zolder kan worden gestald. De boerderij is daardoor tevens illustratief voor de voor de Krimpenerwaard kenmerkende strijd van de historische bewoners van de Krimpenerwaard tegen het altijd dreigende water.

Hoewel de oude vloodschuur in 1988 is gesloopt, is het huidige gebouw met onder andere een melkkelder en waterzolder illustratief voor de ontwikkeling van het agrarische zuivelbedrijf vanaf de 17e eeuw in de kern Bergambacht in het bijzonder en de gemeente Krimpenerwaard in het algemeen. Het zomerhuis, de boenstoep en de volwassen bomen geven inzicht in de bedrijfsmatige en huishoudelijke activiteiten op het agrarisch bedrijf vanaf de 17e eeuw.

Gedurende de Tweede Wereldoorlog werden in de boerderij enkele onderduikers ondergebracht. Daarnaast werden in de hooiberg ook verschillende belangrijke attributen bewaard, zoals de onder andere de auto van de dokter, een motorfiets en voorraad van de timmerman.

STEDENBOUWKUNDIGE,
LANDSCHAPPELIJKE SITUATIE

Ruimtelijke ontwikkeling Zuidbroek

Het buurtschap Zuidbroek ligt op de oost-west lopende ontginningsas waaraan ook andere buurtschappen ontstonden zoals het buurtschap Bovenberg, Tussenlanen en Benedenberg. Dit was de achtergrens van de eerste ontginningen en diende vervolgens als de nieuwe ontginningsbasis voor de volgende ontginningen. De ontginning volgde de loop van de

Lekdijk, waardoor de percelen niet haaks op de ontginningsas staan, maar schuin. Het buurtschap ontwikkelde zich vanaf de 13e/14e eeuw voornamelijk aan de noordzijde van de ontginningsas. De boerderijen werden op grote afstand van elkaar op de koppen van de percelen gebouwd. Vanaf 1850 heeft er geleidelijke verdichting plaatsgevonden, waarbij ook aan de zuidzijde van de ontginningsas werd gebouwd. De bedrijven waren vooral gericht op veeteelt, afgewisseld met percelen fruitbomen.

Ondanks dat er een zekere mate van verdichting in dit deel van het bebouwingslint heeft plaatsgevonden, is het cultuurlandschap rondom Zuidbroek zeer gaaf bewaard gebleven. Het agrarisch ensemble, draagt vanwege de karakteristieke ruimtelijke opbouw, bij aan de kwaliteit en afleesbaarheid van het cultuurlandschap rondom het buurtschap.

Ruimtelijke opbouw perceel

De boerderij is aan de noordzijde van het lineaire agrarische bebouwingslint gelegen. De boerderij ligt op een woonheuvel, die door de eerste bewoners is opgeworpen om te beschermen tegen het regelmatig over het land vloeiende Lekwater. Woonheuvels zijn een kenmerk van de oudste boerderijen langs de agrarische bebouwingslinten in de Krimpenervaard.

Voor boerderij ligt een ruimte die tot de tuin van de boerderij behoorde. Deze ruimte wordt begrensd door een kniphaag, die is onderbroken door een gietijzeren laat 19e-/vroeg 20e-eeuws poortje. De positie van de poort is aan het einde van de 20e eeuw van rechts op het perceel, naar links verplaatst.

Ten oosten van de boerderij staan in de oksel van de boerderij en het zomerhuis enkele volwassen linden. Deze zijn onderdeel van het historisch agrarisch erf vanwege hun functie in het koel houden van de boerderij (en kaaskamer) en het drooghouden van de kelders.

De ten westen van de boerderij gelegen en daarmee ooit verbonden houten vloodschuur is gesloopt in 1988.

De ruimtelijke en functionele samenhang tussen de verschillende landschappelijke elementen, het hekwerk en de boerderij is kenmerkend voor het historische agrarische erf. Het agrarisch ensemble is een beeldbepalend onderdeel van de lineaire structuur van het buurtschap Zuidbroek. Het is illustratief voor het historische ontwikkelingsbeeld langs deze ontginningsas, waardoor de boerderij bijdraagt aan de afleesbaarheid van de historische ruimtelijke ontwikkeling van het buurtschap.

ARCHITECTUURHISTORISCHE
WAARDE

Typen boerderijen

In Nederland komen verschillende typen boerderijen voor. Binnen de provincie Zuid-Holland is dat beperkt tot de groep boerderijen uit de hallehuisgroep. Deze ontwikkelde zich vanuit de meest eenvoudige vorm van bebouwing, namelijk een woning op een rechthoekige plattegrond met één vertrek, waarin mensen en hun dieren samen leefden. In de ontwikkeling van dit type onderscheiden zich binnen deze boerderijgroep

uiteindelijk drie typen: het langgerekte hallehuis (woonhuis en stal liggen achter elkaar), het krukhuis (met een L-vormig voorhuis) en het T- of dwarshuis (met een voorhuis dat haaks op de achtergelegen stallen staat). Alle de drie typen komen binnen de gemeente Krimpenerwaard voor.

Boenhok / boenstoep

Het boenhok of de boenstoep is een onderdeel van de boerderij dat in de 19e eeuw tot ontwikkeling komt. Het werd gebruikt om gereedschappen, die werden gebruikt bij het kaasmaken en andere zuivelbereiding te wassen en te spoelen met slootwater. De boerin waste tevens haar wasgoed op die plek. De gebouwtjes zijn eenvoudig van aard en bestaan vaak uit een kleine aanbouw of vrijstaande overkapping ter hoogte van de keuken van de boerderij. Waar sloten verder van de boerderij af liggen, zijn de boenhokken of -stoepen vrij gelegen van de boerderij.

Boerderijhekken

Traditioneel werden veel boerderijhekken van hout gemaakt, vaak in streekeigen vormgeving. Velen van deze zijn verdwenen. Alleen rijkere boeren of rijke pachters bouwden soms monumentale hekken, die bestonden uit indrukwekkende bakstenen pijlers met grote smeedijzeren hekken. Vanaf de tweede helft van de 19e eeuw doen gietijzeren hekken hun intredes bij het boerderij-erf.

In het begin van de 20e eeuw komt het gebruik van betonnen bouwelementen, dan nog in redelijk grove samenstelling, op gang en kunnen er ook betonnen hekpijlers gemaakt worden.

Waardering

De boerderij aan Zuidbroek 161 is architectuurhistorisch waardevol als voorbeeld van een 17e-eeuwse boerderij van het langgerekte hallehuistype in traditionele, sobere bouwstijl met vlechtingen, schuiframen met roedenverdeling, luiken en een opkamer en een opvallend hoge zolder (waarschijnlijk een oude waterzolder). Bovendien zijn het nog aanwezige zomerhuis en boenhok voorbeelden van functioneel aan de boerderij verbonden bijgebouwen in traditionele, op de functie gerichte architectuur. Vermoedelijk is er een kaasluik en voormalige middenkamer voor kaasopslag aanwezig. Daarnaast is het 17e-eeuwse, bewaard gebleven bolkozijn uitzonderlijk. De in de gevels gebruikte lokale gele IJsselstenen zijn karakteristiek voor de Krimpenerwaard. Het lage hekwerk is waardevol als voorbeeld van een vroeg 20e-eeuwse begrenzing van het erf in tijdsgebonden materialisering en vormgeving met twee gietijzeren pijlers met dennenappels en een bewegend deel.

BOUWHISTORISCHE
WAARDE

Als 17e-eeuwse boerderij betreft het een van de oudste agrarische gebouwen langs dit deel van het ontginningslint. Daarmee is de boerderij illustratief voor de ontwikkeling van vroege boerderijen en bewoning in het buurtschap Zuidbroek. Vanwege de ouderdom van de boerderij zijn er verwachting zijn nog oude elementen (waaronder de historische constructie) in de boerderij te vinden. Zo is in zowel het voorhuis als in het

bedrijfsgedeelte een constructie van ankerbalkgebinten aangebracht, wat typisch is voor de oudste boerderijen in deze regio.

Deze en andere oude elementen worden als waardevol beschouwd voor de afleesbaarheid van de historische bouw- en afwerkingswijze van boerderijen binnen de gemeente Krimpenerwaard. Zo zijn er binnenin opvallend veel en zware balken aangebracht, wat zou duiden op de vroegere aanwezigheid van een waterzolder (een zolder die bij hoogwater als stal ingericht kon worden).

BESCHRIJVING

Deze boerderij betreft een langgerekt hallehuis met achtergelegen stal onder gelijke nokhoogte. Dit was het stenen hoofdgebouw van het vroegere U-vormige boerderij-complex. De tweebeukige houten schuur die met een tussenlid aan het hoofdgebouw verbonden was is afgebroken (na 1972).

Het resterende hoofdgebouw bestaat uit één bouwlaag met een opvallend hoge zolder onder zadeldak, waarvan de nok loodrecht op de straat staat. Het dak is gedekt met riet en aan de voorzijde afgewolfd. Overigens had de boerderij vóór de restauratie van 1988 een zadeldak dat aan de voorzijde niet afgewolfd was, en dit was gedekt met pannen. De nok van het huidige rieten dak is gedekt met nokvorsten. Op beide dakvlakken bevindt zich een houten dakkapel, waarvan de zijkanten en de daken gedekt zijn met riet.

De gevels bestaan uit schoon metselwerk van lokale gele IJsselstenen in kruisverband. Onderin de gevel is een grijze gestucte plint gemaakt, die aan de linkerkant omhoog krult, naar de hogere plint in de linker zijgevel. De voorgevel wordt beëindigd met vlechtingen. De voorgevel is net niet symmetrisch ingedeeld. In het midden is een centrale entree, die toegankelijk is via enkele gemetselde / hardstenen treden (vloeddeur). De deur is een paneeldeur met decoratief uitgevoerd gietijzeren roosterwerk en met een bovenlicht met levensboom. Links van de centrale entree zijn twee hoge zesruits schuifvensters geplaatst; rechts ervan één zo'n venster en nog een kleiner, hoger geplaatst negenruits vensters. Dit venster behoort tot de opkamer. Op zolder is een centraal geplaatst negenruits schuifvenster, waar een eindje erboven een ronde ontlastingsboog is gemetseld. Alle vensters in de voorgevel hebben dubbele houten luiken.

De middenkamer werd gebruikt voor de kaasopslag. In de muur tussen kelder en middenkamer werd een luik gemaakt, opdat de kazen direct vanuit de pekelpakken in de kelder naar de opslag getransporteerd konden worden.

In de stal achter de woonkeuken stond de karn.

Zowel het voorhuis als het bedrijfsgedeelte heeft een constructie bestaande uit ankerbalkgebinten.

Voorin de oostelijke zijgevel (rechter zijgevel) is nog een bolkozijn aanwezig (een kozijn met een lichtopening (met raam) en een gat (met luik) naast elkaar), wat typisch is voor de 17e- en vroege 18e eeuw.

Achterin de oostelijke zijgevel is een zomerhuis met stookplaats aanwezig,

dat in de 19e eeuw is toegevoegd. Het is gemetseld en bestaat uit één bouwlaag met zolder onder zadeldak met riet, waarvan de nok haaks op de boerderij ligt. Tegen het zomerhuis ligt, direct naast de sloot, een houten uitbouw van één bouwlaag onder lessenaarsdak: het voormalige boenhok, dat ook later aan de boerderij is toegevoegd.

Hekwerken

Voor de gevel en aan de rand van het perceel is een laag hekwerk met twee gietijzeren pijlers met dennenappels en een bewegend deel aanwezig, dat dateert van het begin van de 20e eeuw.

Het zware hekwerk met de naam 't Hof Suijdbroec dateert van na 1988.

WAARDENSTELLING

Het agrarisch ensemble aan Zuidbroek 161 te Bergambacht is van:

Cultuurhistorische waarde:

- Ter illustratie van en ter herinnering aan de ontwikkeling van het historisch zuivelbedrijf binnen de gemeente Krimpenerwaard in het algemeen en in de kern Bergambacht in het bijzonder.
- Vanwege het zomerhuis en de boenstoep die inzicht geven in de bedrijfsmatige en huishoudelijke activiteiten op het agrarisch bedrijf vanaf de 17e eeuw.
- Ter illustratie van de historische strijd tegen het water in de Krimpenerwaard.
- Als tastbare verwijzing naar de pachtsystematiek van agrarische bedrijven.

Stedenbouwkundige / landschappelijke waarde:

- Als ondersteuning aan het historische karakter van het cultuurlandschap.
- Als beeldbepalend onderdeel binnen de lineaire structuur van het buurtschap Zuidbroek.
- Vanwege de bijdrage aan de afleesbaarheid van de historische ruimtelijke ontwikkeling van het buurtschap.
- Vanwege de ligging op een woonheuvel.
- Vanwege de ensemblewaarde tussen de boerderij, de volwassen linden, de begrenzing met kniphagen en het hekwerk.

Architectuur- en bouwhistorische waarde:

- Als voorbeeld van een langgerekt hallehuis in traditionele, sobere, tijdsgebonden baksteenarchitectuur uit de 17e eeuw, met houten schuifvensters, houten luiken en vlechtingen.
- Vanwege de ouderdom van de boerderij en de daarmee samenhangende bekende (ankerbalkgebinten) en verwachte bouwhistorische elementen en mogelijke aanwezigheid van een vroegere waterzolder.
- Vanwege het zomerhuis en boenhok als voorbeelden van historische functioneel aan de boerderij verbonden gebouwen in traditionele, op de functie gerichte architectuur.

- Vanwege het 17e-eeuwse, bewaard gebleven bolkozijn.
- Van het lage hekwerk als voorbeeld van een vroeg 20e-eeuwse begrenzing van erven in tijdsgebonden materialisering en vormgeving met twee gietijzeren pijlers met dennenappels en een bewegend deel.
- Vanwege de voor de Krimpenerwaard kenmerkende gevels in lokale gele IJsselsteen.

Waarde vanwege de Gaafheid:

- Van de bouwmassa's van de boerderij, het zomerhuis en het boenhok.
- Van de baksteenarchitectuur.
- Van de oude draagconstructie (ankerbalkgebinten).
- Van het 17e-eeuwse bolkozijn.

Zeldzaamheidwaarde:

- Binnen de gemeente Krimpenerwaard als voorbeeld van een 17e-eeuwse boerderij met een waterzolder en vloedvloer.

IDENTITEIT
KRIMPENERWAARD

Het agrarisch ensemble aan Zuidbroek 161 draagt bij aan de ruimtelijke identiteit van de gemeente Krimpenerwaard vanwege:

1. De bouwmassa van de boerderij, die bestaat uit een overwegend haaks op de weg gelegen bouwmassa in één bouwlaag onder een kap.
2. De versterkende werking voor de ruimtelijke kwaliteit binnen het historische cultuurlandschap.
3. De voor de boerderij kenmerkende ruimtelijke positie op perceel.
4. De herinnering aan de bloeiende agrarische bedrijven binnen de gemeente.
5. De herinnering aan de voor de Krimpenerwaard kenmerkende strijd tegen het water.
6. De ouderdom als verwijzing naar de lange geschiedenis van boerderijbouw in de Krimpenerwaard.
7. Het gebruik van de voor de gemeente Krimpenerwaard kenmerkende gele IJsselsteen.

BESCHERMING

De volgende onderdelen vallen onder de bescherming:

- Exterieur, bouwkundige structuur en waardevolle interieuronderdelen (met uitzondering van recent(e) sanitair, keuken(s) en badkamer(s)).
- Het gietijzeren hekwerk in de haag voor de boerderij.
- De structuur van de volwassen bomen.

BRONNEN

- Enderink, S. (2016), *Het Krimpenerwaardboek*, Zwolle
- Groningen, C.L. van (1996), *De Krimpenerwaard*, Zwolle
- Hofkens, M., Ingen, M. Van, e.a. (1991), *Jongere bouwkunst en stedenbouw 1800 – 1945*. Monumenten inventarisatieproject
- Hoven, F. Van den (2002), *Op ontdekkingsstocht door Krimpenerwaard en Lopikerwaard. Topografisch, cultuurhistorisch*

en recreatief handboek voor streekbewoners en toeristen.

- Knoester, J.J. (2002), *Kernachtig Krimpenerwaard, 100 jaar plaatselijke geschiedenis.*
- Kroon, M. (2000), *Krimpenerwaardig, de geschiedenis van de Krimpenerwaard in woord en beeld.*
- Laat, L., de, Oosterum, F. v. en Verstoep, C. (red.)(2018), *Verlichte proeverijenroute Krimpenerwaard.*
- Meijer, P. (2002), *Hekken in Nederland*, Zwolle
- Povée, H. (2004), *Tien eeuwen tussen Lek en IJssel: geschiedenis van de Lopikerwaard en de Krimpenerwaard.*
- Stenvert, R. e.a. (2004), *Monumenten in Nederland, deel Zuid-Holland.*
- Stichting Krimpenerwaard, *Monumenten in de Krimpenerwaard: in Haastrecht, Stolwijk, Vlist, Schoonhoven, Ammerstol, Bergambacht, Berkenwoude, Lekkerkerk, Krimpen aan de Lek, Krimpen aan den IJssel, Ouderkerk aan den IJssel, Gouderak: cultuurhistorisch waardevolle gebouwen en objecten in beeld.*
- Ven, G.P. van de (2004), *Mensen in een waard vol wind en water: geschiedenis van de Waterhuishouding in de Krimpenerwaard.*
- Topotijdreis.nl
- Beeldbank RCE, kadastrale minuut Bergambacht
- Streekarchief Midden-Holland (bouwvergunningen en foto's)

Bron historische foto: RCE (toen nog RDMZ), Tangel, 1972. Boerderij voor de restauratie in 1988.